

ArchitectuurCase

ROTTERDAM EN DE KUNST VAN HET MOTORONDERHOUD

WOENSDAG

15 SEPTEMBER 2010

over
architectuur
gesproken



Tekst: Hans van der Heijden

Beeld: Atelier Kempe Thill pagina 5,6,7,

Stijn Brakkee pagina 8,

biq, Rotterdam pagina 9,

Van Schagen architecten pagina 10,11,12,14

Vormgeving: stoopmanvos

Productie: AIR

Oplage: 75

Mede mogelijk dankzij:



AIR ArchitectuurCases zijn bedoeld om afzonderlijke Rotterdamse gebouwen of fenomenen onder de loep te nemen en die via openbare gesprekken te verkennen. Hierbij worden lokale verschijnselen aan het internationale debat gekoppeld. De AIR ArchitectuurCases gaan over concrete gebouwen. Het gesprek over architectuur wordt gevoerd door praktijkbeoefenaren die worden uitgedaagd om over alle praktische aspecten van hun werk te vertellen. De architectuurkritiek wordt binnen de grenzen van het architectenvak zelf geformuleerd.

De Rotterdamse architect Hans van der Heijden is door AIR aangesteld als gastprogrammeur van de reeks ArchitectuurCases. Bij elke ArchitectuurCase schrijft hij een programmerende tekst.

Op woensdag 15 september spreken twee architecten over een stedelijke vernieuwingsproject.

Klaas Waarheid is architect en directeur van Van Schagen Architecten in Rotterdam. Het bureau specialiseert zich in het hergebruik van bestaande gebouwen. Het bureau legt zich toe op de renovatie van woningbouw. Klaas Waarheid zal een renovatieproject in Pendrecht toelichten.

André Kempe is architect en directeur van Atelier Kempe Thill in Rotterdam. Het bureau won o.a. de European prijsvraag en de Maaskantprijs voor Jonge Architecten. Het bureau werkt voornamelijk aan overheidsopdrachten in binnen- en buitenland. André Kempe zal een groot onderhoudsproject in Uithoorn toelichten.

Aansluitend vindt een gesprek plaats onder leiding van **Robert Winkel**, architect en directeur van Mei Architecten en stedenbouwers. Hij werkte onder andere aan de restauratie van St. Jobsveem in Rotterdam.

Vincenzo Scamozzi, de zeventiende eeuwse architectuurtheoreticus, onderscheidde vier werkvelden voor de architect. In zijn levenswerk *L'idea della Architettura Universale* (1615) duidde hij aan: het voorbereidende denkwerk, het bouwen zelf, de afwerking en de restauratie van gebouwen. Veelzeggend genoeg maakte de restauratie integraal deel uit van zijn allesomvattende architectuursysteem. De vernieuwing van monumentale gebouwen staat nog steeds in de belangstelling als opgave, maar wordt tegenwoordig niet meer exclusief binnen de architectuur gedefinieerd. Er is een scheiding tussen de monumentenzorg en het ontwerp. De restauratieprojecten van kunstinstituten zoals Tate Modern (Londen), Altes Museum (Berlijn), Stedelijke Museum (Amsterdam) en zelfs het Rotterdamse Las Palmas zijn voorbeelden, waarbij de monumentale waarde van het vastgoed vastlag en vervolgens niet alleen is gerespecteerd, maar ook is aangegrepen om de culturele identiteit van de instelling te verbeelden. Los van de verschillen in benadering is het evident welke positie de architectuur in de monumentenzorg heeft. De architect verbindt zijn eigen signatuur aan een geobjectiveerd hoogtepunt in de geschiedenis van de bouwkunst. Waar het monumentale aspect ontbreekt, zoals in de massawoningbouw, zijn de interventies eerder bouwtechnisch, onderhoudstechnisch of maatschappelijk gedefinieerd. Gesteld kan echter worden dat deze ingrepen, juist door hun massale aard, de motor zijn van de stedelijke vernieuwing en grote betekenis hebben voor het beeld en functioneren van de stad.

Zo beschouwd is het de vraag in hoeverre dit soort opgave als architectonische probleem gedefinieerd kan worden. Projecten van twee Rotterdamse bureaus, Van Schagen Architecten en Atelier Kempe Thill, werpen licht op deze kwestie. In het project aan de Europarei in Uithoorn van Kempe Thill is gericht gewerkt aan de verschijningsvorm van een ensemble van negen galerijgebouwen uit de late jaren '60. Er zijn nieuwe glazen hekken geplaatst. De kozijnen zijn vervangen, kopgevels zijn opnieuw bekleed, de gevels van de begane grond zijn geschilderd en de entrees zijn uitgebouwd en vernieuwd. Het nieuwe beeld van de gebouwen is vrijwel monochroom. Alle materialen zijn wit of lichtgroen. De aannemersarchitectuur van industriële bouwcomponenten in aardse tinten is grondig herzien. Het is de tijdgebonden afwerking van het gebouw (het 'design') waar het ontwerp in heeft geïntervenieerd. In het jargon van het vastgoedbeheer gaat het om onderhoud. Dit is in de exploitatieopzet voorzien en bedoeld om een vooraf vastgestelde exploitatietermijn te halen zonder kwaliteitsverlies.





Renovatie, als een niet per sé voorziene, verdergaande interventie bedoeld om de kwaliteit te verhogen en zo de exploitatietermijn te verlengen, is wel onderzocht maar uiteindelijk verworpen. Kempe Thill acquireerde het project zelfs na winst van een prijsvraag met voorstellen voor de verbreding van de galerijen, de toevoeging van dakappartementen en de herbestemming van de begane grond. De ambities die in de prijsvraag waren gesteld bleken echter op gespannen voet te staan met het constructieve accommodatievermogen van de gebouwen en vooral met het geloof in het bestaande vastgoed. Er bestond onvoldoende vertrouwen in de toekomstkansen van het complex. Verlenging van de exploitatietermijn was niet aan de orde, waarna een min of meer regulier onderhoudsscenario in beeld kwam. Kempe Thill hebben dit proces steeds van architectonisch georiënteerde antwoorden voorzien. Resultaat is een verbetering van de huid van het gebouw, die zich in zijn radicaliteit onderscheidt van de gemiddelde opleukbeurt in goedbedoelde vrolijke vormen en kleuren.

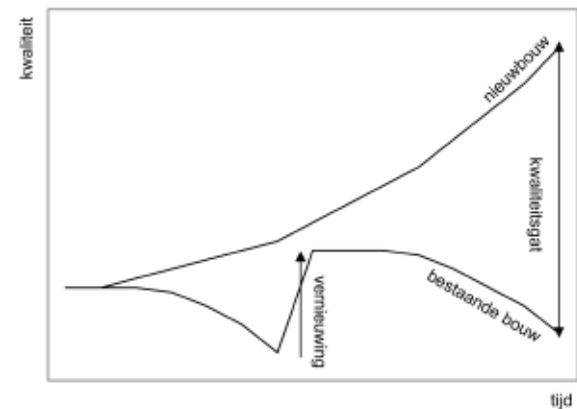


Het project Zuiderdiep in Pendrecht naar ontwerp van Van Schagen heeft een geheel andere inzet. Een complex van acht trapportiekgebouwen in vier verdiepingen is ingrijpend gerenoveerd. De flats zijn twee aan twee samengevoegd tot maisonnettes. Het bestaande trappenhuis is grotendeels gehandhaafd. In elke maisonnette zijn springen in de vloeren gemaakt voor nieuwe binnentrappen. Deze trappen zijn vanaf de straat zichtbaar. De gevels zijn teruggebracht naar hun oorspronkelijke kwaliteit. De lintramen die de flats aan weerszijden van het trapportiek verbeeldden zijn hersteld. Tussentijdse vernieuwingen, zoals de plaatsing van kunststof kozijnen, zijn ongedaan gemaakt en het metselwerk is gereinigd. De detaillering van de entreekozijnen en de luifel is herzien.



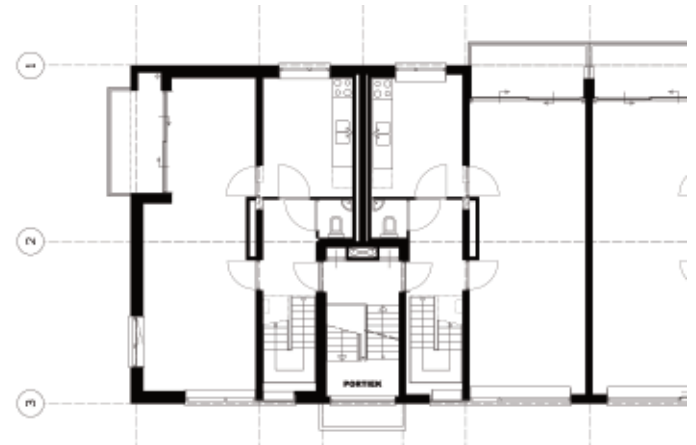
De verschillen met het project in Uithoorn springen in het oog. De interventie is in Pendrecht op de typologie gericht. Paradoxaal genoeg is het beeld van de gebouwen niet gewijzigd. De werkzaamheden konden niet in bewoonde staat worden uitgevoerd, zodat de bewoners zijn uitverhuisd. Uiteraard is dit alles slechts mogelijk op basis van geloof in de kansen van dit complex op de woningmarkt en de beschikbaarheid van budgetten die de exploitatietermijn aanmerkelijk verlengen. Het ontwerp grijpt aan op al deze zaken, maar de investeringsbeslissing gaat uiteindelijk buiten de architectuur om.

De bestaande woningvoorraad concurreert met de nieuwbouwproductie. Elke nieuwe woning is kwalitatief hoogwaardiger dan de vorige, al is het maar omdat de voorschriften steeds hogere eisen stellen. Zodra een woning gereed is vermindert deze in kwaliteit door veroudering en slijtage. Tussentijdse bij-investering door onderhoud en renovatie brengt de woning nimmer op het nieuwbouwniveau. Er blijft een kwaliteitsgat. Dit feit markeert precies het grote verschil met de restauratiepraktijk in de monumentenzorg. Daar is de culturele waarde van het bestaande gebouw zodanig hoog, dat bij-investering leidt tot een product dat heden ten dage niet meer te maken is.

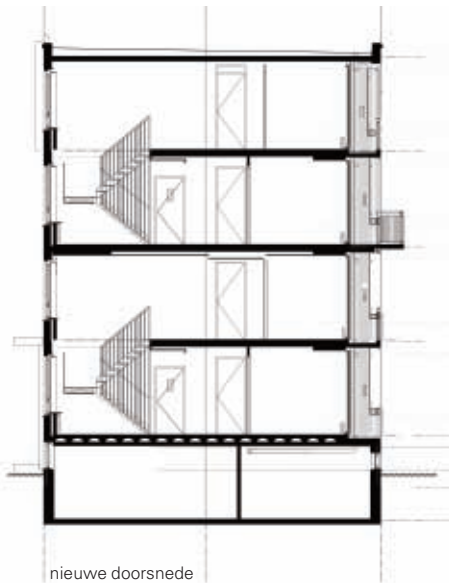




oorspronkelijk appartement



nieuwe plattegrond woonlaag



nieuwe doorsnede



nieuwe plattegrond slaaplaag



De vergelijking van deze twee woningbouwprojecten laat nog iets anders zien. Beide projecten kernmerken zich door een hoge mate van ernst die in het architectuurklimaat van de afgelopen jaren uitzondering was. Het ontwerp concentreert zich op principiële architectonische categorieën als type, proportie, detail, materiaal. Het vormexperiment is niet opgezocht. Toch is in beide gevallen sprake van een zekere verwarring van beeld en programma.

In Uithoorn introduceren Kempe Thill scherpe contrasten. De stralende optimistische monochromie blijft noodgedwongen aan de oppervlakte. Een gebouw wordt immers per definitie nooit totaal gerenoveerd. De nieuwe beeldlaag heeft vooral op het niveau van maatsystematiek een uitermate accurate verhouding tot de bestaande architectuur. Maar is deze nieuwe beeldlaag niet ook design, een uiting van de tijd die slechts op tijdelijke waardering kan rekenen? Is deze solide genoeg om de tand des tijds te doorstaan en uitingen van moderne mondige bewoners te absorberen? Wringt de nieuw geïntroduceerde mondaine beeldtaal op het alledaagse wonen in 'een buitenwijk van een buitenwijk'?

In Pendrecht ontbreekt dit soort scherpe contrasten. De accuratesse van de gevelrenovatie is hier gekoppeld aan wat in de activistische jaren zeventig en tachtig in Rotterdam hoog niveau renovatie werd genoemd. Het bureau Van Schagen heeft zijn wortels in deze praktijk. In typologisch opzicht werden bestaande casco's zonder pardon over de knie gelegd en op pragmatische wijze aangepast aan de programmatuur van de stadsvernieuwing. Is het architectonisch zuiver om de binnentrappen voor de lintramen te plaatsen en zo de oorspronkelijke weerslag van het type in het beeld te weerspreken? Was het niet logischer, efficiënter en comfortabeler geweest om de woningen niet vertikaal, maar juist horizontaal samen te voegen, zodat gelijkvloerse flats met een vanzelfsprekende verhouding tot het ontsluitingstype en gevelschema ontstonden? Is hier sprake van beeldnostalgie?



Het is de verdienste van deze projecten dat dit soort vragen überhaupt gesteld kan worden. Het onderhoud en de renovatie van de massawoningbouw uit de wederopbouw bereiken zelden dit delicate architectonische niveau. Scamozzi maakte zich in de zeventiende eeuw natuurlijk niet druk om de massawoningbouw. Hij bouwde en restaureerde voor vorsten, adel en vooraanstaande burgers. De massawoningbouw als architectonische opgave is een betrekkelijk jong fenomeen. De eerste woningwet is van 1901. De theorievorming en reflectie draagt daarvan de sporen. Deze is nog altijd in verbluft door de 'hoge' architectuur van de monumenten en icoongebouwen, terwijl de reflectie op stedsbouw en woningbouw vooral op nieuwbouw en stadsuitleg georiënteerd is. Dit verklaart misschien mede waarom de vernieuwing van de bestaande woningvoorraad in de architectuur nooit is gethematiseerd. De projecten van Kempe Thill en Van Schagen illustreren hoe productief het is om dit probleem binnen het architectonisch domein te onderzoeken als motor van de verstedelijking. Alleen al door de enorme omvang van de naoorlogse woningvoorraad is dit voor een stad als Rotterdam urgent.

wo 16 sep 2009

Nederland

bouwt in baksteen

wo 14 okt 2009

**Exotische
bronnen**

wo 25 nov 2009

Pluk

de Petteflet

wo 10 feb 2010

Kantelend

in het tegenlicht

wo 24 mrt 2010

Europa

aan de Maas

wo 28 apr 2010

**Geprefabriceerde
ornamentiek**

wo 15 sep 2010

Rotterdam en de kunst

van het motoronderhoud

wo 13 okt 2010

Onderzoek,

ontwerp en stad

wo 24 nov 2010

Rotterdam

het laboratorium voorbij